

Els psicòlegs públics, desbordats pels trastorns infantils greus

Misc 19/11/2022

Els psicòlegs públics, desbordats pels trastorns infantils greus

L'emergència de salut mental en menors fa aflorar la falta de mans: hi ha tres mesos d'espera en els casos menys greus

7 min

Carla López del Castillo, 15 anys 4rt d'ESO, Escola Sant Josep (Vilafranca del Penedès)

Barcelona Fa mesos que es palpa una escalada de malestar emocional i trastorns de la salut mental en les franges d'edat més joves, i l'augment està saturant els centres de salut mental infantojuvenils (CSMIJ), escanyats per falta de recursos econòmics i falta de personal des de fa anys. Aquests serveis han hagut d'adoptar un paper reactiu davant l'emergència derivada de la pandèmia en infants i adolescents, un dels grups més afectats per les conseqüències -socials i econòmiques - que també ha tingut el coronavirus, i els ha tocat prioritzar els casos més greus, que en són molts. El llistat de problemàtiques és alarmant: trastorns de la conducta alimentària (TCA), alguns en situacions de risc vital; ideacions suïcides, autolesions i temptatives; crisis d'agressivitat; episodis d'ansietat crònica i depressions, o reaccions d'aïllament i falta d'estimulació en infants que tenen poc més de cinc anys. "Aquests són els grups que més estem atenent i també els més greus que hi podria haver, perquè hi ha risc vital. L'onada de salut mental infantojuvenil no ha afluixat i no és només una qüestió de quantitat, sinó de gravetat", afirma el coordinador del CSMIJ de Santa Coloma de Gramenet, Josep Checa.

Un estudi del Grup de Treball Multidisciplinari sobre Salut Mental a la Infància i Adolescència assenyala que, arran la pandèmia, els trastorns entre infants i adolescents van augmentar un 47%. Les dades són del 2021 i continuen pujant. Així, els psicòlegs i psiquiatres públics es veuen obligats a prioritzar l'allau de casos greus, que s'etiqueten com a urgents o preferents, mentre la resta de visites es van ajornant en el temps. Si fa un any es podia trigar entre un mes i mig i dos mesos a poder atendre els casos classificats com a lleus o moderats, ara les agendes dels professionals estan tan atapeïdes que les llistes d'espera arriben fins als tres mesos. "Es tracta de grups que no estan rebent atenció o bé que la reben per la via privada amb l'esforç econòmic i la desigualtat social que això comporta", assenyala un informe del juny de l'Observatori dels Drets de la Infància, òrgan assessor de la Generalitat en matèria infantojuvenil.

Com garantir una infància emocionalment saludable

La meitat dels trastorns de la salut mental apareixen per primera vegada abans dels 14 anys i un 75%, abans dels divuit anys, segons dades de l'Organització Mundial de la Salut (OMS). A Catalunya, s'estima que entre un 10% i un 20% dels infants i adolescents pateixen algun tipus de trastorn mental, però els CSMIJ només estan atenent el 5% de la població menor d'edat. De fet, segons el departament de Salut, la xifra de menors atesos al CSMIJ ha crescut un 8% entre el 2019 (68.573 pacients) i el 2021 (74.132), que és l'últim any amb dades disponibles. "Sent optimistes, la meitat dels infants que ho necessiten reben l'atenció especialitzada per la via pública. Sent pessimistes, només ho estan podent fer una de cada quatre criatures", radiografia l'autor principal de l'informe i el coordinador del comitè d'infància i adolescència del Col·legi Oficial de Psicologia de Catalunya, Roger Ballejà.

Combinació de frustracions

El binomi pobresa i salut mental té un paper molt rellevant per entendre l'escalada de trastorns greus i malestar emocional que afecta de ple els infants i adolescents. L'Enquesta de Salut de Catalunya, actualitzada per últim cop el 2020, ja revelava que els joves que viuen en entorns amb més vulnerabilitat i precarietat socioeconòmica tenen el doble de risc de patir un problema de salut mental (13,5%) que els de les classes més afavorides (6%). "La pandèmia ha fet que les xifres i la gravetat dels casos que s'han d'atendre siguin espectaculars. Anar al psicòleg continua sent de vegades un privilegi per a algunes capes socials, quan hauria de ser un dret per a tothom, independentment del seu context familiar", reclama la coordinadora d'Unicef a Catalunya, Quima Oliver.

Els infants i les seves problemàtiques no es poden entendre sense conèixer l'entorn en què viuen. En els últims dos anys, cada vegada més famílies lluiten per no caure en el cercle de la pobresa, algunes de les quals abans del 2020 ni s'imaginaven haver de demanar ajuts per no perdre el pis, o anar a entitats socials a recollir una cistella amb aliments bàsics. En paraules d'Oliver, "el cost de la inacció" de les autoritats és la "insignificant" inversió en prevenció i salut mental que s'ha fet fins ara, quan la pedregada s'ha vist a sobre. "S'ha d'evitar patologitzar totes les situacions que neixen de les mancances estructurals del sistema, però aquestes condicions estan exposant la salut mental de moltes famílies, infants i adolescents", denuncia també David Rodríguez, treballador social.

Hi ha malestars i patiments que poden acabar en trastorns si no els atenem a temps "

David Rodríguez Treballador social

L'expert en teràpia i intervenció familiar assegura que molts infants i adolescents estan transformant la frustració i la por de la situació que viuen en somatitzacions, ansietats, depressions, o fins i tot ho disfressen darrere de consum de tòxics, el tancament en si mateixos o la violència. "Ara mateix, hi ha malestars i patiments que poden acabar en trastorns si no els atenem a temps, i hem de ser clars: no tothom està tenint accés a recursos de diagnòstic i tractament de caràcter universal, però els serveis tampoc estan dimensionats per fer-hi front", afegeix. Rodríguez defensa que no fer res és el mateix que millorar la detecció, però no actualitzar els sistemes d'atenció directa: "Sembla que per accedir a segons quins recursos no has d'estar malament, sinó molt malament".

A Catalunya només hi ha 10 professionals per cada 100.000 habitants (per a totes les especialitats), molt per sota de la mitjana europea (18) "

Hi coincideix Oliver, que recorda que l'any 2018 el Comitè dels Drets de l'Infant (CRC), òrgan dependent de les Nacions Unides, va instar el conjunt de l'Estat a incrementar els serveis i la ràtio de professionals especialitzats en salut mental. Amb tot, a Catalunya només hi ha 10 professionals per cada 100.000 habitants (per a totes les especialitats), molt per sota de la mitjana europea (18), i les places per obtenir el títol de psicologia clínica (PIR) són insuficients per cobrir les vacants o garantir el relleu generacional.

Àurea Autet, psiquiatra de la divisió de salut mental infantojuvenil d'Althaia, reconeix que les necessitats actuals superen amb escreix les dotacions professionals. "Han confluït dos factors molt importants: un augment dels trastorns de la salut mental i del malestar emocional, que són coses diferents, i una falta evident de mans", afirma. En definitiva, i tal com exposa Rodríguez, aquest "contrarritme" entre l'increment de la vulnerabilitat i el malestar emocional i la disponibilitat de personal combina diferents frustracions: la dels joves i les seves famílies i la dels mateixos professionals.

Suport social o psicològic?

Checa afirma que la xarxa pública de salut mental hauria d'aspirar a la llista d'espera zero -o almenys que fossin les mínimes possibles-, però que amb els recursos econòmics i personals que hi ha cal ser realistes. "Sabem que hi ha moltes coses que cal millorar, sobretot en la freqüència de les visites, però el problema no és tant la primera visita, sinó les de seguiment, que poden dilatar-se més en el temps", admet. Les guies d'actuació fixen que una visita urgent -classificada així perquè el pacient té risc vital- s'ha de donar en 48 hores, màxim 72, i una preferent en un

màxim de quinze dies. La resta, considerades ordinàries, poden trigar de dos a tres mesos. Fa un any, la mitjana de visites anuals per pacients era de 7,9, una cada mes i mig, segons càlculs de l'Observatori dels Drets de la Infància.

"Per la situació que estem vivint, el mínim exigible és que els infants en situacions més greus siguin atesos. Per això tenim aquest sistema de prioritització", justifica el psicòleg, que subratlla que la frontera entre malestar emocional i trastorn no és fàcil de traçar. "La persona no ha de saber si el que li passa és greu o no o si necessita ajuda professional, i s'ha de protegir el seu dret a adreçar-se i ser atès al sistema públic", diu Checa.

Tant ell com Autet, però, fan èmfasi en la idea que no tots els malestars emocionals comporten crisis o es transformen en problemes de salut mental. "No tot es pot abordar des dels psicòlegs i els psiquiatres. El benestar emocional dels infants és cosa de tots -habitatge, educació, serveis socials- i de vegades s'ha de poder acompanyar des de l'entorn natural, perquè el factor protector més important per no desenvolupar un problema de salut mental és el suport social percebut", planteja Autet. Però les famílies necessiten valoracions, algú que atengui els seus fills i els orienti sobre què cal fer, i tots els experts consultats en són conscients.

L'onada de salut mental no ha baixat i no és només una qüestió de quantitat, sinó de gravetat "

Josep Checa Coordinador del CSMIJ de Santa Coloma de Gramenet

La manera d'accedir a la xarxa pública és cada cop més comunitària: per derivació per part del pediatre o metge de família, o per la via educativa, que s'activa quan un professor identifica un comportament o malestar a l'aula i el trasllada a l'equip d'assessorament i orientació psicopedagògica (EAP) o a la infermera referent al centre educatiu del programa salut i escola. Les famílies també poden demanar hora a l'atenció primària per fer una primera valoració amb els psicòlegs i psiquiatres dels CSMIJ, que s'encarreguen de decidir si cal derivar-los o no, i també s'ha implantat la figura del referent emocional. "Hi ha diversos mitjans per fer una valoració de cada cas. ¿Sempre funcionen amb agilitat o amb equitat territorial? Hi ha certs llocs on no s'arriba a donar l'atenció que caldria", reconeix Autet.

Amb tot, insisteix la psiquiatra, el model i el plantejament que s'està fent de la salut mental és "una bona idea", perquè està molt orientada a la prevenció, però veu dificultats per aplicar-la amb les condicions actuals. Per exemple, el programa d'atenció a la crisi de salut mental d'infants i joves, que el departament de Salut ja ha posat en marxa a 27 centres (CSMIJ) i que arribarà als 52 de cara a l'any que ve. Es tracta d'una alternativa a l'atenció convencional en consulta per a infants i joves d'entre 6 i 17 anys que tenen episodis psicopatològics i condicions de vulnerabilitat sociofamiliar. "És una intervenció intensiva i greu, una mena de rescat per a pacients per evitar ingressos hospitalaris, que es fa a l'escola, a casa o a les activitats extraescolars i que, d'una altra manera, els perdríem", resumeix Checa.

Una radiografia preocupant de la salut mental infantil

47% més de trastorns en dos anys Des de l'esclat de la pandèmia hi ha hagut un augment del 47% en els trastorns de salut mental dels menors, segons un estudi del Grup de Treball Multidisciplinari sobre Salut Mental a la Infància i Adolescència. Els d'ansietat i els depressius s'han quadruplicat.

3 vegades més intents de suïcidi entre les noies Les temptatives de suïcidi en noies joves s'han triplicat en tan sols dos anys, passant dels 480 casos als 1.265. Només al Sant Joan de Déu, hospital infantojuvenil de referència, s'han multiplicat per cinc les consultes per cada 1.000 visites.

74.132 menors d'edat atesos al CSMIJ el 2021 Les últimes dades actualitzades del departament de Salut constaten un augment del 8% dels pacients menors atesos pels CSMIJ en els últims tres anys. El 2021, es van atendre 53,8 infants de 0 a 17 anys per cada 1.000 infants.

Contingut elaborat per